

MENZEL, Theodor
(1878-1939)

Alman Türkologu
ve şarkiyatçı.

2 Aralık 1878'de Münih'te doğdu. Yahudi asıllı bir aileye mensuptur. Münih'teki Maximilian Lisesi'nden birincilikle mezun oldu. Yüksek öğreniminin ilk dört sömestrisine klasik ve Şark filolojisinde devam ettikten sonra, hukuk ve şarkiyatçılığa yöneldi. Münih Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü, ardından bir süre hukuk stajı yaptı. Berlin'de bir yıllık Doğu Dilleri Hazırlık Programı'na devam etti. Ortadoğu ülkelerinde tercümanlık ve rehberlik yapabilmek için açılan imtihanı kazandı. 1904'ten sonra ikinci vatanım diye nitelendirdiği ve pek çok yahudinin yaşadığı Odessa'ya yerleşti. Aynı yıl Georg Jacob'un Türkische Bibliothek'i kurması üzerine Menzel de çalışmalarını bu yönde yoğunlaştırdı. Erlangen Üniversitesi'nde Georg Jacob'un yanında *Mehmet Tevfiq: ein Jahr in Konstantinopel* adlı teziyle Türk edebiyatı üzerine doktorasını tamamladı (1905). İstanbul'daki kış eğlenceleri ve toplantılarında, helva sohbetleri ve mahalle kahvelerindeki çeşitli tiplerin ve simaların tanıtıldığı eser özellikle folklor açısından önemlidir. 1909'da Georg Jacob'la birlikte çıktığı Türkiye seyahatinde Bektaşilik, İstanbul ve Batı Anadolu'daki Bektaşî tekkeleri üzerine araştırmalar yaptı. Jacob'un yayımlamakta olduğu, Osmanlı ve halk edebiyatı örneklerinden çevirilerin de yer aldığı *Türkische Bibliothek* adlı serinin (Berlin 1914-1929) XXIV. cildinde görev aldı.

Lise yıllarında iyi derecede İbrânice, üniversitede Arapça öğrenen Menzel bu dönemde kendini yoğun biçimde Türkçe öğrenmeye verdi. Odessa'daki müzede bulunan yazıtlar üzerine çalıştı. I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından esir alınarak, Astrachan Komiserliği'ne bağlı Cernyj Jar'a götürüldü. 1918 yazında sa-

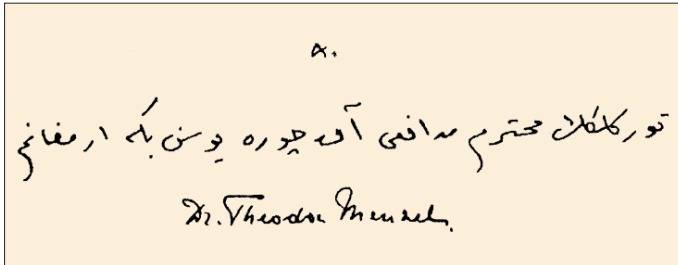
vaş bitip serbest kalınca ailesini almak üzere gittiği Odessa'da kurulan yeni Rus üniversitesinde kendisine özel statülü doçentlik görevi teklif edildi, 1921'de Odessa Üniversitesi'nin Arkeoloji Enstitüsü'ne Türkçe profesörü tayin edildi. 1922'de tekrar Almanya'ya Kiel Üniversitesi'ne döndü. Burada Türkçe okutmanlığı yaptı. 1924'te İslâm Filolojisi bilim dalında özel statülü doçent, 1926'da aynı bilim dalında eylemsiz profesör oldu. Alfabe değişikliği konusundaki görüşleri alınmak üzere 1925'te Mustafa Kemal tarafından Türkiye'ye davet edildi.

26 Şubat – 26 Mart 1926'da Türkler'in Latin alfabesine geçmeleri için zemin oluşturmak amacıyla Azerbaycan'da Bakü'de yapılan Türkoloji Kongresi'ne Avrupa temsilcisi olarak katılan Menzel, yahudi ve Alman menşeli Rus Türkologları ile Türk dünyasında aydınlar arasında ilişki kurup Rus Türkologları'nı İstanbul'a davet ettirdi ve yetkililerle görüşmelerini sağladı. Alfabe reformuyla ilgili bütün toplantı ve kongrelerde etkin rol oynadı ve Latin alfabesine geçmeyi savundu. Fakat I. Bakü Türkoloji Kongresi'nde Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş konusunda olumsuz konuşmuştur (Kâzımoğlu, 1926 *Bakü Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı*, s. 4-5). Aynı yıl Türk edebiyatı profesörü oldu. Küçük Asya, Kırım, Suriye, Filistin, Yukarı Mısır, Tunus, Cezayir, Türkiye gibi birçok ülkede bulundu. 1929'da İslâm filolojisinde ordinaryüs profesör unvanını aldı ve kendisinden önce hocası Jacob'un müdürlük yaptığı Kiel Üniversitesi'ndeki Şarkiyat Araştırmaları Merkezi müdürlüğüne getirildi. Bu görevini 1937 yılına kadar sürdürdü. Burada *İslam* adıyla bir dergi çıkardı (a.g.e., s. 1). Aynı yıl içerisinde Almanya Arkeoloji Enstitüsü epigrafik çalışmalarından dolayı onu enstitünün kâtip üyeliğine seçti. Christian-Alberts Üniversitesi'ne de önemli katkılarda bulundu, özellikle öğrenci sosyal kurumlarının gelişmesinde büyük çaba sarfetti. Bu sebeple üniversitenin öğren-

ci derneği 1934'te onu şeref üyesi seçti. 1934-1936 yıllarında Kiel'de Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi dekanlığı yaptı. Almanya'da Naziler'in çıkardığı yeni bir kanunla yahudi memurların görevlerinden emekli edilmesi sırasında Menzel 1937'de emekliye ayrıldı. 10 Mart 1939'da bir trafik kazası sonucu öldü.

Epigrafi konusunda çok çalışmasına ve bu alanda henüz yayımlanmamış büyük bir Arapça kitâbe koleksiyonuna sahip olmasına rağmen Menzel en büyük eğiliminin Türk diline olduğunu belirtmiştir. Bunda hocası Georg Jacob'un, Paul Horn'un yanında Türkçe'nin önemini gerçek anlamda yeniden anlayan, Türkçe'yi etnoloji ve modern edebiyata dahil edip klasik şiir metinlerini eleştirel ve kapsamlı bir şekilde ele alan, bu çalışmaların genişlemesi ve yenilenmesine çaba sarfeden birkaç kişiden biri olmasının büyük etkisi vardır. Kendisi, Georg Jacob'un yetmişinci doğum yılı dolayısıyla hazırlanan *Festschrift Georg Jacob* adlı armağan kitabın (Leipzig 1932) editörlüğünü yapmış, Friedrich Giese ile birlikte Hammer-Purgstall'dan sonra Avrupa'da Türkoloji'nin gelişmesine büyük katkı sağlamış ve dil dışında folklor da özel bir ilgi duymuştur. Onun ilmî hayatının başlangıcında gerçekleştirdiği ve yeni bir anlayışla incelediği Mehmed Tevfik'in (Çaylak Tevfik) *İstanbul'da Bir Sene* adlı eseri çok ilgi çekmiştir. Edebiyat dışında Türk tarihiyle de ilgilenmiş, ünlü şarkiyatçı Barthold'dan çeviriler yapmıştır. Ayrıca Neşri'nin *Cihannümâ* adlı eseri üzerinde uzun yıllar çalışmış, metni yayımlamadan önce eserin neşrini Franz Taeschner gerçekleştirmiştir.

Eserleri. *Ein Jahr in Konstantinopel Erster Monat: Tandyr baschy (der Wärmekasten)* (Berlin 1905), *Ein Jahr in Konstantinopel Zweiter Monat: Helva Sohbeti (Die Helva-Abendgesellschaft)* (Berlin 1905, 1906), *Ein Jahr in Konstantinopel Dritter Monat: Kjatxane* (Berlin 1906), *Ein Jahr in Konstantinopel Vierter Monat: Die Ramazan-Nächte* (Berlin 1906), *Ein Jahr in Konstantinopel Fünfter Monat: Die Schenke oder die Gewohnheitstrinker von Konstantinopel* (Berlin 1909, Çaylak Tevfik'in *İstanbul'da Bir Sene* adlı eserinin Almanca'ya tercümesidir), *Türkische Märchen I. Billur Köschk (Der Kristall Kiosk)* (Hannover 1923), *Türkische Märchen II: Der Zauberspiegel* (Hannover 1924), *Zwölf Vorlesungen über die Geschichte*

Theodor
Menzel'in
el yazısıyla
imzası

der Türken Mittelasiens von (W. Barthold'dan çeviri, Berlin 1935), *Meddâh, Schattentheater und Orta Ojunu: eine kritische Übersicht über die Ergebnisse der jüngeren Forschung nebst neuen Beiträgen* (Prag 1941), *Çihānnumā: die altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehemmed Neschrî* (I-II, Leipzig 1951-1955).

Makale: "Russische Arbeiten über türkische Literatur und Folkloristik" (*Isl.*, IV [1913], s. 123-142, 443); "Das höchste Gericht. Zwei jungtürkische Traumgesichte" (*Isl.*, V/1 [1914], s. 1-40); "Albert Wesselski: Der Hodscha Nasreddin, Türkische, arabische, berberische, maltesische, sizilianische, kalabrische, kroatische, serbische und griechische Märlein und Schwänke, Weimar 1911" (*Isl.*, V/2-3 [1914], s. 212-226); "Das Bektâsi-Kloster Sejjid-i Ghâzi" (*MSOS*, XXVIII [1925], s. 92-125); "Die ältesten türkischen Mystiker" (*ZDMG*, LXXIX [1925], s. 269-289); "Die Ergebnisse des 1. Turkologen-Kongresses in Baku" (*KCs.A*, II [1926], s. 143-162); "Der 1. Turkologische Kongreß in Baku 26 II. Bis 6. III. 1926" (*Isl.*, XVI [1927], s. 1-76, 169-228); "Das heutige Rußland un die Orientalistik I-II" (*Isl.*, XVI [1927], s. 129-151; XVII [1928], s. 59-96); "Köprülüzade Mehmed Fuad's Werk über die ersten Mystiker in der türkischen Literatur" (*KCs.A*, II [1927], s. 281-310, 345-357, 406-422); "Beiträge zur Kenntnis des Derwisch-täg" (*Festschrift für Georg Jacob*, Leipzig 1932, s. 174-199). Menzel'in ayrıca İngilizce, Fransızca ve Türkçe İslâm ansiklopedilerinde birçok maddesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Rypka, "In Memoriam + Theodor Menzel", *Th. Menzel, Meddâh, Schattentheater und Orta Ojunu: Eine kritische Übersicht über die Ergebnisse der jüngeren Forschung nebst neuen Beiträgen* (yeniden yayımlayan: Ottokar Menzel), Prag 1941, s. IX-XX; Fr. Volbehr – R. Weyl, *Professoren und Dozenten der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel 1665-1954*, Kiel 1956, s. 168; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, II, 443; Samir Kâzimoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk ve Birinci Türkoloji Bakı Gurultayı", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992* (26 Eylül 1992 – 1 Ekim 1992), Ankara 1996, s. 669-671; a.mlf., "Alman Türkologları ve Birinci Bakı Türkoloji Kongresi (Prof. Dr. Georg Jakob, Prof. Dr. Theodor Menzel, Prof. Dr. Paul Wittek)", *1926 Bakı Türkoloji Kongresinin 70. Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996)*, Ankara 1999, s. 1-5; Ömer Faruk Demirel, "I. Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", a.e., s. 27-65; Ahmet Tahir Dayhan, *Memalik-i Osmaniyye'yi Keşfe Çıkan Oryantalistler*, İstanbul 2011, s. 125; Fr. Taeschner, "Neşri Tarihi Elyazıları Üzerine Araştırmalar", *TTK Belleten*, XV/60 (1951), s. 497-505.

A. AZMÎ BİLGİN

MERBEVÎ (المربوي)

Muhammed İdrîs b. Abderraûf
b. Ca'fer b. İdrîs el-Merbevî
(1896-1989)

Malezyalı âlim.

1896'da Mekke'de anne babası hacda iken doğdu. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1893 olarak verilir. Aslen Malezyalı olup Perak eyaletine bağlı Kuala Kangsar şehrinin sınırları içindeki Lubuk Merbau köyüne nisbetle Merbevî diye tanınır, halk arasında Merbâvî olarak anılır. Ailesinin kökeni Endonezya'nın batısındaki Sumatra adasından Malezya'ya gelen göçmenlere dayanır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Mekke'de geçirdi. Arapça ve dinî ilimler tahsiline burada başladı. On yaşında iken Kur'an'ın bir kısmını ve bazı kitapları ezberledi. 1913'te ailesiyle birlikte Malezya'ya döndü. Resmî öğrenimine Lubuk Merbau'daki bir Malay okulunda başladı. Geleneksel İslâmî ilimler tahsilini Perak, Kedah, Kelantan gibi eyaletlerde "pondok" adı verilen özel yatılı okullarda yaptı. Medrese tarzındaki bu okullarda Arapça, fıkıh, hadis, kelâm gibi dersler okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Perak'ta din dersi öğretmeni olarak çalıştı. Ardından tahsilini ilerletmek için Mısır'a gitti ve uzun yıllar Kahire'de Ezher Üniversitesi'ne yakın bir yerde ikamet etti.

1924'te girdiği Ezher Üniversitesi'nde Şeyh Muhammed İbrâhim es-Semâtûlî, Mahmûd Guneym, Ebû'l-A'lâ el-Felekî, Muhammed Bahît gibi hocaların talebesi oldu. Yüksek dereceyle bitirdiği Ezher Üniversitesi'ndeki öğrenimi sırasında bir grup Malezyalı öğrenciyle birlikte 1925'ten itibaren el-Cem'iyetü'l-hayriyye li't-talebeti'l-Ezheriyyeti'l-Câviyye tarafından çıkarılan *Seruan al-Azhar* (Ezher'in sesi) adlı

Merbevî

dergide makaleler ve geleneksel Malay şiiri tarzında kıtalar yazdı. Aynı dönemde yayımcılıkla da uğraştı, Kahire'de el-Matbaatü'l-Merbevîyye'yi kurdu. 1927'de bu matbaa ile Merbevî, Mısır'da faaliyet gösteren Malay yayımcılarının en başarılısı olarak gösterilmektedir (Shukri, s. 99). Öğrenim için Mısır'a giden ilk kuşak Malezyalılar arasında yer alan Merbevî, Mısır'daki Malay talebeler için iki arkadaşıyla birlikte Arapça-Malayca bir sözlük hazırlamaya başladıysa da sözlüğü tek başına tamamladı. Hayatının son döneminde Malezya'ya döndü ve Perak eyaletinin başşehri İpoh'a yerleşti. 1980'de Malezya Millî Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktor unvanı verildi. 1987'de İslâm ve müslümanlara yönelik ilmî-fikrî hizmetlerinden dolayı Malezya hükümeti tarafından Tokoh Maal Hijrah ödülüyle taltif edildi. 13 Ekim 1989'da İpoh'ta vefat etti.

Merbevî Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlardaki çalışmalarıyla Güneydoğu Asya'da ve Mısır'da tanınan, kendi ülkesinde çeşitli eğitim kurumlarında ismi yaşatılan bir âlimdir. İlmî birikiminin yanında dinî hassasiyeti, sünnete bağlılığı, mütevazi kişiliğiyle de temayüz etmiştir. Merbevî, geleneksel Ehl-i sünnet çizgisinden sapmama ilkesine dayanan bir düşünceye sahiptir. Bu sebeple Sünnî inanç ve anlayışa ters düşen modern görüş ve yorumları benimsememiş, meselâ M. Reşid Rızâ'nın *Tefsîrû'l-Menâr*'da cin kavramını hastalığa sebebiyet veren mikroplar şeklinde açıklamasını eleştirmiştir (Zarif, II/1 [2003], s. 79).

Eserleri. 1. *Tefsîrû'l-Merbevî* (*Tafsîr Qur'an Marbawi Juzu' alif-lam-mim*). Klasik Malay diliyle kaleme alınmış olup ilk defa Merbevî'nin kendi matbaasında basılmıştır (Kahire 1357). Tefsirin ismindeki "Juzu' alif-lam-mim" ibaresi Kur'an'ın ilk cüzüne işaret etse de eser Fâtihadan Bakara sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva eder. Sonunda Âl-i İmrân sûresinin tefsirine devam edileceğine dair bir not bulunmakla birlikte devam edip etmediği bilinmemektedir. Temel kaynakları arasında Fahreddin er-Râzî'nin *et-Tefsîrû'l-kebirî*, Ali b. Muhammed el-Hâzin'in *Lübâbü't-te'vilî*, Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzilî*, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *Medârikü't-tenzilî* ve *Tefsîrû'l-Celâleyn* gibi eserler zikredilebilir. Nor Azlida Aziz tefsir üzerine bir doktora çalışması yapmıştır (*Metodologi pentaafsiran Sheikh Muhammad Idris al-Marbawi dalam kitab Tafsir Quran Marbawi*, 2010, Universiti Malaya). **2.** *Tefsîrû*